

HEIKKI PAASONEN'İN CSUVAS SZÓJEGYZÉK ADLI SÖZLÜĞÜNÜN YENİ YAYINI NASIL HAZIRLANMALIDIR: YÖNTEMSEL BİR YAKLAŞIM*

Vildan ÇAKMAK**

Öz: Çuvaşça üzerine yapılan çalışmaların bir kısmını Çuvaşçanın sözcük varlığını ortaya koymayı amaçlayan sözlükler oluşturmaktadır. Heikki Paasonen tarafından 1908'de yayımlanan Csuvas Szójegyzék adlı eser de bu çalışmalardan biridir. Bu sözlük, 1950'de Türk Dil Kurumu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Ancak bu çeviride ciddi sorunlar bulunmaktadır. Örneğin sözlüğün orijinalinde bulunan açıklamalardan, etimolojilerden bazıları, Türk Dil Kurumu çevirisinde bulunmaz. Bu çevirideki en büyük problem ise çeviri yazıyla ilgilidir. Paasonen sözlüğünde, genellikle Çuvaşça sözlüklerde kullanılan farklı olarak Finnische-Ugrische Forschungen dergisinin çeviri yazı sistemini kullanmıştır. Sözlüğün Türk Dil Kurumu tarafından yapılan çevirisinde ise Paasonen'in çeviri yazımına karşılık "kurumca Türk diyalektleri için kabul edilen çeviri yazı sistemi" kullanılmıştır. Bu nedenle her iki yayında da sözcüklerin standart Çuvaşça biçimlerinin tespiti güçtür. Sözlüğün çevirisindeki bir başka sorun ise bazı sözcüklerin anlamlarının yanlış veya eksik verilmiş olmasıdır. Ayrıca sözlükte birçok kısaltma bulunmasına karşın Paasonen, bunların çok az bir kısmına yer vermiş, diğer kısaltmalar için ise bakılması gereken kaynakları belirtmiştir. Türk Dil Kurumu çevirisinde de aynı yöntem izlenmiştir. Sözlüğün orijinalinde örnek olarak verilen cümle ve yapıların çevirilerin bazıları da yer almaz. Türk Dil Kurumu çevirisinde bunların bir kısmının çevirisi verilse de bir kısmının çevirisi yoktur. Bu nedenle bu sözlüğün yeni bir yayınının hazırlanması oldukça önemlidir. Bu makalede öncelikle Csuvas Szójegyzék adlı sözlükten ve onun Türk Dil Kurumunca yapılan çevirisinden söz edilmiştir. Ardından sözlüğün yeni bir yayınının nasıl hazırlanması gerektiği sözlüğün orijinali ve Türk Dil Kurumunca yapılan çevirisiyle karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır. Bunu yaparken yeni yayında olması gerektiğini düşündüğümüz biçim, tarafımızca hazırlanmakta olan sözlüğün yeni yayından alınmıştır. Tartışma sonunda ulaşılan bulgular; yeni yayının çeviri yazımındaki güçlüğü gidermesi, sözlüğün orijinalindeki etimoloji, açıklama ve kısaltmaları tam olarak vermesi, örnek cümle ve yapıların çevirilerinin eksikliğini tamamlaması şeklindedir.

Anahtar Sözcükler: Heikki Paasonen, Csuvas Szójegyzék, Çuvaşça, sözlük.

How to Prepare a Newer Publication of Heikki Paasonen's Csuvas Szójegyzék Dictionary: Methodological Approach

A portion of the studies on Chuvash language consist of dictionaries aiming to reveal the vocabulary of Chuvash language. The work called Csuvas Szójegyzék, published by Heikki Paasonen in the 1908, is one of them. This dictionary was translated into Turkish by the Turkish Language Association in 1950. There are serious problems in this study. For example, some of the explanations and etymologies found in the original version of the dictionary are not available in the Turkish Language Association publication. The biggest problem in the translation of the dictionary is related to transcription. Paasonen used the transcription system of the Finnische-Ugrische

* Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Doktora programında, Prof. Dr. Emine Yılmaz danışmanlığında devam eden Heikki Paasonen'in Csuvas Szójegyzék Adlı Sözlüğünün Yeni Bir Yayını adlı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. E-Posta: vildan.cakmak@hacettepe.edu.tr, ORCID No: 0000- 0003-3042-9775.

Forschungen magazine in his dictionary, unlike the transcription system that is generally used in Chuvash dictionaries. In the translation of the dictionary made by the Turkish Language Association, "the transcription system accepted by the institution for Turkish dialects" was used instead of Paasonen's transcription. For this reason, it is difficult to determine the standard Chuvash forms of the words in both publications. Another shortcoming in the translation of the dictionary is that the meanings of some words are given incorrectly or incompletely. Moreover, although there are many abbreviations in the dictionary, Paasonen included only a few of them, and gave sources to be consulted for other abbreviations. The same method was followed in the Turkish Language Association translation. Translations for some of the example sentences and structures in the original dictionary are not included. Although some of the missing translations are added in the Turkish Language Association's publication, some of them are not translated. Therefore, it is very important to prepare a new publication of this dictionary. In this article, first, *Csuvas Szójegyzék* and its translation by the Turkish Language Association are mentioned. Then, how a new publication of the dictionary should be prepared is explained by discussing it comparatively with the original of the dictionary and the translation made by the Turkish Language Association. While doing this, the format that should be the most fitting for the new publication was taken from the publication that is currently being prepared by us. The findings reached at the end of the discussion are that the new publication eliminates the difficulty in transcription, provides the etymology, explanations and abbreviation in the original of the dictionary in full, completes the missing translations of sample sentences and structures in the original of the dictionary.

Keywords: Heikki Paasonen, *Csuvas Szójegyzék*, Chuvash, dictionary.

Giriş

Csuvas Szójegyzék [Çuvaşça sözcük listesi], 1907 ve 1908 yıllarında *Nyelvtudományi Közlemények* adlı Macarca derginin 37. ve 38. sayılarının *Ek* bölümü olarak Heikki Paasonen tarafından yayımlanmış olan Çuvaşça bir sözlüktür. Sözlük, 1908 yılında tekrar tek parça hâlinde yayımlanmıştır. Daha sonra Andrés Róna-Tas, bu çalışmaya bir ön söz ekleyerek 1974 yılında Macaristan'da *Tschuwaschisches Wörterverzeichnis* adıyla tıpkıbasımını yayımlanmıştır. Sözlük, 1950 yılında Türk Dil Kurumu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bunlardan başka eser üzerine bağımsız bir çalışma yapılmamış olsa da araştırmacılar türlü çalışmalarında bu sözlüğün Türkçe olarak yeniden yayımlanması gerekliliğine dikkat çekmişlerdir. Çünkü yazar, *Csuvas Szójegyzék*'de yer verdiği Çuvaşça sözcükler için etimoloji ve ayrıntılı folklor bilgileri vermiş, bu açıklamaları dua metni, bilmece, atasözü vb. folklor ürünleriyle desteklemiştir. Bu durum sözlüğü çok yönlü bir eser hâline getirmektedir.

Paasonen, bu sözlükte *Finnische-Ugrische Forschungen* dergisinin çeviri yazı dizgesini kullanmış, bunu da eserinin ön sözünde belirtmiştir (bk. 1908, s. 1v). Z. Gombocz'un *Csuvas Szójegyzék* [Çuvaşça Sözcük Listesi] adlı sözlüğü bir kenara bırakılırsa, ki onun sözlüğündeki çeviri yazı sistemi de Paasonen'in kullandığı ile tamamen aynıdır¹, bu çeviri yazı sistemi diğer Çuvaşça sözlüklerden aşına olmadığımız bir sistemdir. Bilindiği gibi Çuvaşça sözlüklerde genellikle Kiril kökenli Çuvaş alfabesi

¹ Bu sistem *Finnische-Ugrische Forschungen* adlı derginin 1901 yılında yayımlanmış 1. sayısında E. N. Setälä tarafından Fin-Ugor dillerinin araştırılmasında kullanılmak üzere bir transkripsiyon öneren "Über die transskription der finnisch-ugrischen sprachen. Historik und Vorschläg" adlı makaleye dayanmaktadır. Latin alfabesi temelli olan bu sistemde az sayıda Yunan alfabesi işaretlerinden de yararlanılmıştır (1901, s. 41-42). Bu çeviri yazım sistemi, Gombocz ve Paasonen'den de görüleceği üzere yalnızca Fin-Ugor dillerinin araştırılmasında değil, Fin ve Macar araştırmacılar tarafından Türk dilleri için yapılan çalışmalarda Türkçenin yazımı için de kullanılmıştır.

esas alınır. Paasonen'in tercih ettiği bu gösterim, genel gösterimden farklı olduğu için kullanımda güçlük yaratmaktadır. Bunun yanında sözlüğün 1950 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yapılan çevirisinde Paasonen'in tercih ettiği işaretlere karşılık yeni gösterimler teklif edilerek bunlar kullanılmıştır. Bu karşılıkların bazıları araştırmacılar tarafından yerinde bulunsa da araştırmacılar, birçok işaretin yine sözlüğün kullanımını ve sözcüklerin anlaşılabilirliğini etkilediği konusunda hemfikirlerdir. Ayrıca bu yayında Türkiye Türkçesi alfabetik sırasına uyularak sözlüğün aslındaki madde başı sırası da değiştirilmiş, Almanca ve Macarca açıklamalardan, etimolojik çözümlemelerden bazıları da ya atlanmış ya da eksik olarak verilmiştir. Ayrıca Paasonen, sözlüğünü ilk olarak parçalar hâlinde yayınladığı için sözlüğün sonunda daha önceki parçalara dair etimoloji eklemeleri ve düzeltmeler de yapmış ancak bunlar Türk Dil Kurumu yayınına alınmamıştır. Bu makalede öncelikle ilgili sözlük hakkında bilgilere yer verilecek ardından sözlüğün yeni bir yayınının nasıl hazırlanması gerektiği tartışılarak sözlüğün orijinali ve Türk Dil Kurumunca yapılan çevirisi karşılaştırılacak ve yeni yayında bizim sunduğumuz çözümler gösterilecektir.

1. *Csuvas Szójegyzék* [Çuvaşça Sözcük Listesi]

Csuvas Szójegyzék [Çuvaşça Sözcük Listesi], Finlandiyalı bir bilim adamı olan Heikki Paasonen tarafından ilk kez 1907 ve 1908 yıllarında *Nyelvtudományi Közlemények* adlı Macar dergisinin 37. ve 38. sayılarının *Ek* bölümü olarak parçalar hâlinde yayımlanmıştır. Söz konusu derginin 1907 tarihli 37. cildinin 1-2. fasiküllerinin *Ek* [melléklet] bölümünde ilk olarak *a, é, a, â, i, j, ç* harfleri ile başlayan Çuvaşça madde başları 1-48 s. (1-3 forma); 3. fasikül *Ek* bölümünde *ç, k, l, m, n, p* harfleri ile başlayan Çuvaşça madde başları 49-96 s. (4-6 forma); 4. fasikül *Ek* bölümünde *p, r, s, ş, s* harfleri ile başlayan Çuvaşça madde başları 97-144 s. (7-9 forma); 1908 tarihli 38. cildinin 1-2. fasiküllerinin *Ek* bölümünde *ş, t, u* harfleri ile başlayan Çuvaşça madde başları 145-192 s. (10-12 forma); 3. fasikül *Ek* bölümünde sözlüğün kapak sayfası, ön söz, kısaltmalar, *u, ü, v* ile başlayan Çuvaşça madde başları, *Macarca dizin* [szomutató], *Almanca dizin* [Német szomutató], *Etimoloji kısmına ek* [pótlék az etymologiai részhez] ve *Düzeltilmeler* [javítandók] 193-244 s. (13-15 forma) bulunmaktadır.

Sözlük, daha sonra 1908 yılında tek parça hâlinde Macar Bilimler Akademisinin bir yayını olarak *Vocabularium Linguae Čuvaščæ-Csuvas Szójegyzék* [Çuvaşça Söz Varlığı-Çuvaşça Sözcük Listesi] adıyla Budapeşte'de yayımlanmıştır.

1936 yılında düzenlenen III. Türk Dili Kurultayında Türk Dil Kurumunun 1934-1936 arasındaki çalışmaları üzerine verilen genel sekreterliğin raporunda *Csuvas Szójegyzék*'in Hüseyin Namık Orkun tarafından Türkçeye tercüme edildiği belirtilmektedir (TDK, 1937, s. 11, 17). Sözlüğün bu yayını, 1950 yılında *Çuvaş Sözlüğü* adıyla yapılmıştır ve bir çeviri niteliğindedir (Yılmaz, 1999, s. 131; Bayram, 2019, s. 59; Güzel, 2019, s. 49). Bu yayında sözlüğün, Türk Dil Kurumu çevirmenleri tarafından dilimize çevrildiği belirtilmektedir.

Csuvas Szójegyzék'in başka bir yayını ise András Róna-Tas tarafından *Tschuwaschiches Wörterverzeichnis* adıyla 1974 yılında Szeged'de yayımlanmış bir tıpkıbasımdır. Bu baskıda bir de András Róna-Tas'ın ön sözü bulunmaktadır.

Csuvas Szójegyzék'in veri tabanını, Paasonen'in alan gezileri oluşturmaktadır. Paasonen, 1898-1902 yıllarında Helsinki Üniversitesi adına çeşitli Fin-Ugor ve Türk halkları içinde dil bilimi üzerinde alan araştırması yapmak üzere dört yıllık bir geziye çıkmış, bu gezi esnasında da 1900 yılının başlarında üç aylık bir sürede Samara'nın

Buguruslan ilçesinin kuzeybatı kesimindeki Novoye Yakuşkino ve başka komşu köylerdeki Çuvaşlar arasında Anatri diyalektini incelemiştir. Bu inceleme sırasında Paasonen'e 25 yaşında yerli, okuryazar bir Çuvaş tercümanlık yapmıştır. Paasonen, bu incelemeler sırasında Çuvaş folkloruna dair birçok veri elde etmiş ve sözcük malzemesi de artmıştır. 1901 Eylül ayında, Kazan vilayetinin Spassk ilçesinin güneyindeki yine Anatri diyalekti konuşan Çuvaşlar arasında ve bu bölgedeki Yerephino köyünde de bulunmuştur. Daha sonra bu malzemeleri işleyerek *Csuvas Szójegyzék* adlı sözlüğünü meydana getirmiştir (Paasonen, 1908, s. 111).

Csuvas Szójegyzék, Türkoloji çalışmaları için büyük bir önem taşımaktadır. Róna-Tas, *Csuvas Szójegyzék*'in kısa sürede nadir rastlanan bir kaynak hâline geldiğini, Çuvaşça diyalektolojisi yanında verilen etimolojilerle eserin oldukça öğretici olduğunu belirtmektedir (Róna-Tas, 1974, s. 1^x, 4^x). Sözcükler için verdiği ayrıntılı açıklamalar, bu açıklamaları desteklemek için sunduğu atasözü, dua metni, büyü metni, bilmece, halk şarkısı vb. folklor ürünlerinden örnekler, etimolojik tespitler onun sözlüğünü bir asır geçmesine karşın günümüzde de kullanılabilir kılmaktadır.

Çuvaşça üzerine uzmanlaşmış ve söz konusu sözlük üzerine de incelemelerde bulunmuş araştırmacılar, *Csuvas Szójegyzék*'in Türkçe versiyonundaki kullanım güçlüklerinden söz etmiş (Yılmaz, 1999, s. 132; Güzel, 2019, s. 48-49) ve sözlüğün orijinali esasında yeni bir yayınının hazırlanmasının faydalı olacağını dile getirmişlerdir (Güzel, 2019, s. 51).

Sözlüğün yeni bir baskısının yapılmasının gerekliliği şu nedenlerle açıklanabilir. İlk olarak yukarıda da belirtildiği gibi Paasonen, *Csuvas Szójegyzék*'te *Finnische-Ugrische Forschungen* dergisinin çeviri yazı sistemini kullanmıştır. Bu da Çuvaşça için hazırlanan diğer sözlüklerden aşına olmadığımız bir durumdur (Yılmaz, 1999, s. 132). Örneğin diğer sözlüklerde *ı* ve *ĩ* sesleri, Kiril temelli *ă* ve *ě* ile gösterilirken Paasonen'in sözlüğünde *ə* ve *ê* ile, sözlüğün Türkçe çevirisinde ise *ə* ve *ê* iledir. Ayrıca sözlüğün Türk Dil Kurumu tarafından 1950 yılında yapılan çevirisinde sözlüğün orijinalindeki madde başı sıralamasında da Türkiye Türkçesi alfabetik sırası takip edilerek eserin aslındaki madde başı sırası değiştirilmiştir (Güzel, 2019, s. 48-49). Bunlara ek olarak Türk Dil Kurumu çevirisinde bazen etimolojiler veya ek açıklamalar atlanmıştır. Bu nokta önemlidir çünkü Paasonen yaptığı alan derlemeleri sayesinde bazı sözcükler için folklorik bilgilere de yer verir. Ayrıca Paasonen ilgili madde başını açıklamak için kullandığı örneklerin bazılarının çevirisini vermemiştir. Bunlardan bazıları, Türk Dil Kurumu çevirisinde verilirken bazılarının çevirisi, sözlüğün her iki yayınında da yer almaz. Ayrıca Paasonen, madde başı sözlüğü açıklamak için Almanca ve Macarca açıklamalar yapmış, nadir de olsa bazen bu açıklamaları Çuvaşça ile de desteklemiştir. Sözlüğün Türk Dil Kurumu çevirisine baktığımızda ise sözcük anlamlarının daha yüzeysel veya eksik olarak verildiğini görüyoruz. Paasonen, eserin sonunda Almanca ve Macarca dizinlerden sonra bazı etimoloji eklemeleri ve düzeltmeler bölümüne de yer vermiştir, ancak Türk Dil Kurumu yayınında bunlar da atlanmıştır. Son olarak Paasonen, sözlüğünde kullandığı kısaltmalardan yalnızca bir bölümüne *Kısaltmalar* bölümünde yer vermiş, diğer kısaltmalar için ise *Nyelvtudományi Közlemények* dergisinin 35. sayısının 244-247 sayfaları ile Radloff'un *Versuch Eines Wörterbuch der Türk-Dialekte* adlı sözlüğüne gönderme yapmıştır (1908, s. VI, VII). Türk Dil Kurumu yayınında da durum aynı şekildedir. Bu nedenle sözlükten faydalanacakların, sözlükte kullanılan kısaltmalara erişmesi de oldukça güçleşmektedir. Bu noktalardan yola çıkılarak 2020 yılında *Csuvas Szójegyzék* adlı sözlüğün yukarıda sıralanan eksiklik ve hatalarının giderildiği, aslına

bağlı yeni bir Türkçe yayını hazırlamaya başladık. Bu makalede sözlüğün yeni bir yayınının nasıl hazırlanması gerektiği sözlüğün orijinali ve Türk Dil Kurumu tarafından yapılan çevirisi üzerinden karşılaştırmalı olarak verilecek ve yeni yayınının bahsedilen noktalara nasıl bir çözüm sunması gerektiği üzerinde durulacak, kendi çalışmamız ışığında örneklendirilerek açıklanacaktır.

2. *Csuvas Szójegyzék*'in Yeni bir Yayını Nasıl Hazırlanmalı?

Bu bölümde maddeler hâlinde *Csuvas Szójegyzék*'in ve onun Türk Dil Kurumunca yapılan çevirisindeki sorunlar tartışılacaktır. Yeni bir yayının nasıl hazırlanması gerektiği ise tarafımızca 2020 yılında Prof. Dr. Emine Yılmaz danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlamaya başladığımız *Csuvas Szójegyzék*'in Türkçe yayını üzerinden örneklerle sunulacaktır.

2.1. Sözlükte Kullanılan Çeviri Yazı

Paasonen, sözlüğünde *Finnische-Ugrische Forschungen* dergisinin çeviri yazı sistemini kullanmıştır. Ayrıca sözlüğünün ön sözünde sadece Çuvaşçanın yazımında değil etimolojik gönderme yapmak amacıyla aldığı diğer dillerden örneklerde de *č* [ç] ve *ř* [c] dışında bu çeviri yazı sistemini kullandığını belirtmektedir (1908, s. iv-v). Gombocz'un yine *Nyelvtudományi Közlemények* dergisinin 1906 yılında çıkan 36. sayısında *Csuvas Szójegyzék* adıyla yayımlanan küçük sözlüğünde de bu çeviri yazı sistemi kullanılmıştır. Bunun dışındaki Çuvaşça sözlüklerde ise Kiril kaynaklı Çuvaş alfabesinin kullanıldığını görürüz. Bununla birlikte Paasonen sözlüğünde, iki ünlü arasında ve *r*, *l*, *n* komşuluğunda ötümlü ve ötümsüz ünsüzlerin yazımına da dikkat etmiştir. Diğer sözlüklerde ise ötümsüz biçimler kullanılır (1999, s. 132). Örneğin diğer sözlüklerde *aka* şeklinde bulabileceğimiz “saban” sözcüğü Paasonen’de *aGa* (1908, s. 2), Türk Dil Kurumu tarafından yapılan yayında ise *ağa* (1950, s. 1) biçimindedir. Sözlüğün Türk Dil Kurumu tarafından yapılan çevirisinde ise ön sözden önceki bir açıklamada “Kurumun Türk diyalektleri için kabul edilen çeviri yazı sistemi kullanılmıştır” ifadesi yer alır. Bu durumda anlaşılması zaten oldukça güç olan çeviri yazı sistemi, yukarıdaki örnekten görüleceği üzere Türk Dil Kurumu tarafından yapılan çeviride daha da anlaşılmasız bir hâle gelmiştir. Paasonen, sözlüğünde *Finnische-Ugrische Forschungen* dergisine dayanan Latin alfabesi temelli çeviri yazı sistemini kullandığı için yeni yayında da buna uyulmalı ve Çuvaşça sözcükler Latin alfabesi transkripsiyonunda verilmelidir. Ancak yukarıda da söz edildiği gibi Paasonen sözcüklerin yazımında ötümlü, ötümsüz ünsüzleri gösterdiği için ve bunların mevcut hâlleriyle başka Çuvaşça sözlüklerden kontrol edilmesi zor olacağından yeni yayında standart Çuvaşça biçimleri madde başı olarak verilmelidir. Yeni yayında diğer Çuvaşça sözlüklerdeki gibi Kiril temelli Çuvaş alfabesi yerine bunları Latin alfabesi ile çeviri yazı edilmiş biçimde verilmesi gerekliliğinin bir diğer sebebi ise sözlüğü Çuvaşça uzmanı olmayan okuyucular için daha kullanışlı hâle getirmektir. Bilindiği gibi Türkiye’de Çuvaşça-Türkçe sözlük olarak Emine Yılmaz’ın 1996 yılında yayımlanan *Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri, Çuvaşça-Türkçe/Türkçe Çuvaşça Sözlük* ve Bülent Bayram tarafından 2007 yılında yayımlanan *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*² adlı eserlere kadar Türkiye’de bu alanda Türkçe olarak yapılmış tek çalışma Paasonen’in sözlüğünün Türk Dil Kurumunca yayımlanan çevirisiydi. Bu nedenle bu eseri kullanarak çeşitli çalışmalar yapan araştırmacıların çalışmalarında Çuvaşça sözcüklerin yazımında

² Bu eser, 2019 yılında yenilenip genişletilerek *Çuvaş Türkçesi Sözlüğü* adı ile Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanmıştır.

sorunlar olduğu görülmektedir. Örneğin “Ana Altayca ve Çuvaşça ile Zazaca Arasındaki Dil Benzerlikleri Üzerine Bir Deneme” adlı çalışmasında Özer, Paasonen’in sözlüğünün Türk Dil Kurumu tarafından yapılan çevirisini kullanmıştır. Özer’in Çuv. *aher-* “bağırmaq” olarak verdiği sözcük (1995, s. 295) esasen Paasonen’de *aḫâr-* (1908, s. 2), sözlüğün Türk Dil Kurumu tarafından yapılan çevirisinde ise *aḫâr-* (1950, s. 2) biçimlerinde bulunur. Doğru çeviri yazımı ise *ahîr-* biçiminde yapılmalıdır³. Bu örnekten görüldüğü gibi özellikle Çuvaşça *î* ve ona ek olarak *ĩ*, Kiril temelli Çuvaş alfabesinde sırasıyla *ã* ve *ẽ* işaretleri ile gösterilirler. Emine Yılmaz, bu işaretlerin Türkiye’de *a ve e* seslerine yakın sanıldığını, çoğu kez de *a ve e* gibi gerçek ses değeriyle ilgili olmayan şekillerde gösterildiğini belirtir (2004, s. 3242). Özer’den vermiş olduğumuz örnekte de bu durum açıkça görülmektedir.

Yeni bir yayının hem bu çeviri yazım gücünü ortadan kaldırması hem de diyalektolojik bir değer taşıdığından Paasonen’deki yazımları içermesi gerekir.

Aşağıda Paasonen’den, Türk Dil Kurumu çevirisinden ve sözlüğün yeni yayınından örnekler yer almaktadır:

Paasonen’de:

ajâp, Szp. id. hiba, vetek | fehler, schuld [kazB. *ajâp*, *ajâb* < ar.]. (1908, s. 1).

Türk Dil Kurumu çevirisinde:

ayöp, Sp. id. kusur, suç [Kaz. B. ayıp, ayıb < ar]. (1950, s. 9).

Yeni yayında:

ayîp [ajâp] Sp. ay. “ayıp, kabahat, kusur, suç” (TatB *ayıp*, *ayıb* [*ajâp*, *ajâb*] < Ar.).

Görüldüğü gibi Paasonen, Çuvaşça sözcüğün açıklamasını yapmak için Gábor Bálint’in *Kazáni-Tatár Nyelvtanulmányok* adlı sözlüğünden tanıkladığı Tatarca sözlüğün yazımında da Çuvaşça sözcüklerde kullandığı çeviri yazımı kullanmıştır. Yeni yayında ise Çuvaşça dışındaki dillerden alıntılanmış sözlüklerin yazımları bu sözcüklerin alıntılanmış kaynaklar ve başka sözlüklerden kontrol edilerek yazılmalıdır. Ayrıca sözcüklerin alındıkları orijinal kaynaklardaki biçimleri de dipnotlarla verilmelidir.

2.2. Yazım Hataları ve Sözlüğün Kendisinde Bulunan Eksiklikler

Paasonen’in sözlüğünde çeşitli yerlerde (sözcüklerin, kısaltmaların, anlamların yazımı gibi) bazı yazım hataları veya eksiklikler bulunmaktadır. Sözlüğü ilk olarak *Nyelvtudományi Közlemények* dergisinde formalar hâlinde yayınladığı için son formada önceki kısımlara yönelik etimolojik ekleme ve düzeltmelere yer vermiştir. Bu düzeltmeler Almanca ve Macarca dizinlerden sonra yer almaktadır (1908, s. 241-244). Bu düzeltmelerden bazıları Türk Dil Kurumu yayınında dikkate alınmamıştır. Yeni yayında bu düzeltmelerin tamamı verilmeli ve metin içinde bu düzeltmeler uygulanmalıdır:

Paasonen’de:

apla, Szp. úgy | so. (1908, s. 5).

Türk Dil Kurumu çevirisinde:

apla, Sp. öyle. (1950, s. 5).

Yeni yayında:

³ Bu tip sorunların ele alındığı detaylı bir çalışma için bknz. Yılmaz, Emine (2004). “Türkiye Türkolojisinde Çuvaşça Araştırmalarının Sorunları”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, s. 3231-3248, (20-26 Eylül 2004), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

apla, Sp. ay. “böyle, bunun gibi”.

Örneğin Paasonen yukarıdaki sözcük ile ilgili eksik olan kısmı sayfa, satır belirterek olan ve olması gereken biçim şeklinde vermiştir (1908, s. 243). Yeni yayında buna uyarak bu eklemeler yapılmalı, Paasonen'in vermediği ancak düzeltilmesi gerek noktalar da yine belirtilmelidir.

Paasonen'de:

kəmzərDetter- caus.: *aslaDi kəmzəDetteret* mennydörög | es donnert. (1950, s. 63).

Türk Dil Kurumu çevirisinde:

kəmzərçetter- caus.: *aslađı kəmzərçetteret gör gürlüyor*. (1950, s. 69).

Yeni yayında:

kimsirtetter- [**kəmzərDetter-**] ettirgen.: *aslati kimsirtetteret* [*aslaDi kəmzərDetteret*] “gök gürlüyor”.

Yukarıdaki örnekte Paasonen sözcüğün *aslaDi* değil *aslaDi* biçiminde düzeltilmesi gerektiğini belirtmiştir (1908, s. 243). Yeni yayında da bu doğrultuda olması gereken biçim verilmelidir.

2.3. Kısaltmalar

Yukarıda da belirtildiği gibi Paasonen sözlüğünde kullandığı kısaltmalardan yalnızca bir kısmını eserinin *Kısaltmalar* bölümüne almış, diğer kısaltmalar için ise *Nyelvtudományi Közlemények* dergisinin 35. sayısının 244-247 sayfaları ile Radloff'un *Versuch Eines Wörterbuch der Türk-Dialekte* adlı sözlüğüne gönderme yapmıştır (1908, s. VI, VII). Sözlüğün Türk Dil Kurumu tarafından yapılan çevirisinde de kısaltmalar, Paasonen'de bulunduğu kadarıyla verilmiştir (1950, s. VII, VIII). Ayrıca Türk Dil Kurumu yayınında bazı kısaltmalara karşılık da verilmemiş ve bunlar olduğu gibi alınmıştır. Sözlükten faydalanmak isteyenlerin bu kısaltmaların açıklaması için ek araştırma yapması gerekmektedir. Yeni yayının bu sorunu çözerek sözlükteki tüm kısaltmaları tespit etmesi ve bunların açıklamaları vermesi gerekir. Çünkü sözlükte çok fazla kısaltma bulunmaktadır.

Paasonen'de:

t'şül, Sp. id. kő | stein [kaz. taş]. (1908, s. 88).

Türk Dil Kurumu çevirisinde:

ç'öl, Sp. id. taş [Kaz. taş]. (1950, s. 22).

Yeni yayında:

çul [t'şül], Sp. ay. “taş” (Tat. taş [taş]).

Yukarıdaki örnekte geçen *id.* kısaltması, Latince *idem* sözcüğünden gelen bir kısaltma olarak sözlükte “aynı” için kullanılmıştır. Yani sözcüğün Spaski kazası varyantının aynı biçimde olduğu ifade edilmektedir. Ancak Türk Dil Kurumu yayınında bu kısaltma olduğu gibi bırakılmıştır. Yeni yayında ise sözlüğün orijinalindeki kısaltmaya uygun Türkçe bir karşılık verilmiştir.

2.4. Sözcüklerin Anlamlarının Çevirileri

Paasonen, sözcüklerin anlamlarını Macarca ve Almanca, daha az sıklıkta da Rusça olarak açıklamaktadır. Çoğu sözcüğün anlamını ayrıntılı bir biçimde açıklamış, folklorik bilgilere de yer vermiştir. Ancak bazen sözcüğün anlamını verirken Macarca ve Almanca kısımlar arasında farklılık olduğunu görürüz. Örneğin aşağıdaki örnekte Almanca

açıklama Macarca açıklamadan daha yüzeyseldir. Bu nedenle bunları çevirirken hem Almanca hem de Macarca açıklamanın bütüncül bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Paasonen'de:

aGar: a. jätti (folkl.) erös termetú eb, pisse-, nem hegyesorrú, mint az orosz agár (борзая собака); nem nagyon sebes, de erösebb a farkasnál; ez a fajta most már nem létezik | hund von kräftigem körperbau, die schnauze stumpf, nicht spitzig, wie die des russischen windhundes; nicht besonders schnell im laufen, aber so stark, daes er den wolf bewältigen kann; *aGar jättiizembe tultatnê* (meséböl) hajszolták ötet agarakkal; *aGar jättâm ašša pırat', ajkki viDêr çavel pêçat'.* - *šara šuna* (tal. mese) agaram gázol, oldalán keresztül néz a nap. — teherszán (hársfakéreg nélküül való szán) [barR. *igär* etc. vö. FUF II, 113.]. (1908, s. 2).

Türk Dil Kurumu çevirisinde:

ağar: ağar yötti (folkl.) *sağlam yapılı bir köpek, burnu rus av köpeklerinde olduğu kadar sivri değil; pek süratli değilse de kurdu yenebilecek kadar kuvvetlidir; ağar yöttiizembe tultatnê (masaldan) ağarlara dalatturdular; ağar yöttêm ašša pırat, aykki vidêr çavel pêçat'.* - *šara šona (bilmece) tazım gidiyor, yan taraftan güneş bakıyor. – yük kızağı (ıhlamur kabuğu ile kaplanmış kızak)* [Bar. R. *iger vb. bak FUF II, 113*]. (1950, s. 1, 2).

Yeni yayında:

akar: a. yitti [aGar: a. jätti] (folkl.) “Güçlü yapılı bir tür köpek, burnu yassı, yukarıya doğru kalkıktır ve Rus tazılarınıniki kadar sivri değildir; çok hızlı koşamaz, ancak kurt ile baş edebilecek kadar da güçlüdür; nesli tükenmiştir”; *akar yittisempe tultatnê [aGar jättiizembe tultatnê]* (masaldan) “köpeklere ısırttılar”; *akar yittim ašša pırat', aykki viür hıvel pıhat'.* - *šara šuna [aGar jättâm ašša pırat', ajkki viDêr çavel pêçat'.* - *šara šuna*] (bilm.) “köpeğim geçip gidiyor, yanından güneş bakıyor. -tahta kızak (ıhlamur ağacı kabuğuyla kaplanmamış kızak)” (BarR *iger [igär]* vb. krş. FUF II, 113).

Yukarıdaki örnekten görüldüğü üzere Türk Dil Kurumu yayınındaki çeviri Almanca kısma göre yapıldığı için Paasonen'in Macarca kısımda verdiği *ez a fajta most már nem létezik* “bu türün nesli tükenmiştir” ifadesi eksiktir. Bunun yanında bazı sözcüklerin anlamlarının Türk Dil Kurumu çevirisinde hatalı yapıldığı da görmekteyiz:

Paasonen'de:

šinze pünkösdtáji ünnepe, mely 1-3 hétig tart és mely alatt mezei munkát végezni nem szabad; hozzá tartozik az *ü.Đžük* nevü áldozás is | ein fest um die pfingsten, welches 1-3 wochen lang mit allerlei spielen samt einem *ü.Đžük* genannten opfer gefeiert wird; die ganze zeit ruht die feldarbeit. (1908, s. 137).

Türk Dil Kurumu çevirisinde:

s'inze ekanimi seläse yortusuna yakın bir zamanda başlayarak türlü oyunlarla ve üçük denilen kurbanla 1-3 hafta tesit edilen bir bayram; bütün bu bayram günleri zarfında tarım işleri devam ediyor. (1950, s. 144).

Yeni yayında:

šinse [šinze] II “Hamsin yortusuna yakın bir zamanda başlayıp çeşitli oyunlarla ve üçük [*ü.Đžük*] adlı kurbanla 1-3 hafta boyunca kutlanan bir bayram; bu süreçte tüm tarım işleri durur”.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere Türk Dil Kurumu çevirisinde bu bayram günleri esnasında tarım işlerinin devam ettiği belirtilmektedir. Ancak çeviri “bu süreçte tüm tarım işleri durur” biçiminde olmalıdır.

Bazı durumlarda Türk Dil Kurumu çevirisinde anlam ayrımlarına dikkat edilmemiştir. Örneğin aşağıdaki madde başında Paasonen “yumurta” ve “testis” anlamlarını noktalı virgül ile ayırarak vermiştir. Ancak Türk Dil Kurumu çevirisinde yalnızca “yumurta” çevirisi verilmiş ve bu ayrım belirtilmemiştir. Yeni yayının bu tür anlam farklılıklarını Paasonen'deki gibi yansıtması gerekir:

Paasonen'de:

šamarDa, Szp. id. tojás; here | ei; hode; vö. GOMB. [oszmR. *jumurta*; vö. kazR. *jömörkâ*, bar. kom. csagR. *jumurtka*]. (1950, s. 134).

Türk Dil Kurumu çevirisinde:

šamarda, Sp. id. *yumurta*; bak. *Gomb.* [Kaz. R. *yömörka*, Bar. Kom. Çağ. R. *yumurtka*; Osm. R. *yumurta id.*]. (1950, s. 138).

Yeni yayında:

šimarta [*šamarDa*], Sp. ay. “yumurta; testis, er bezi”; krş. *Gomb.* (OsmR *yumurta* [*jumurta*]; krş. TatR *yömörka* [*jömörkâ*], Bar. Kum. ÇağR *yumurtka* [*jumurtka*]).

Bazı örneklerde Türk Dil Kurumu çevirisinde sözcüğün anlamının hiç verilmediği görülür:

Paasonen'de:

šmâr-çullî (bot.) valamely növény, melyet a *šmâr-ü.Đ'ük* nevü áldozásnál használnak. (1908, s. 135).

Türk Dil Kurumu çevirisinde:

s'əmər-höllî (bot.) (1950, s. 138).

Yeni yayında:

šimîr-hulli [*šmâr-çullî*] (bot.) “*šimîr-üçük* [*šmâr-ü.Đ'ük*] adı verilen kurbanda kullanılan bazı bitkiler”.

2.5. Örnek Olarak Verilen Cümle veya Yapıların Çevirileri

Paasonen, sözcükleri açıklamak için örnekler yer verir. Bunların çevirilerini de genellikle Macarca ve Almanca olarak yazar. Ancak bazı örneklerin çevirilerine yer vermemiştir. Bunlardan bir kısmının çevirisi, Türk Dil Kurumu yayınında bulunurken bir kısmı yoktur. Çalışmamızda ise Paasonen tarafından anlamı eksik bırakılmış örneklerin de tümünün çevirisi verilmiştir. Yeni yayının bu eksikleri tamamlaması gerekir:

Paasonen'de:

aBâršša szegény, szegényke (szánakozólag) | der, die arme (= *məşkən*); a., *tertlenze süret iřlêçne kuraĵmašt!* (1908, s. 5).

Türk Dil Kurumu çevirisinde:

aḫərşša zavallı (= *məşkən*); *aḫərşša*, *tertlenze süret*, *ırləḫne kəraymašt!* (1950, s. 1).

Yeni yayında

apırşša [*aBâršša*] “fakir, talihsiz, sefil, zavallı (acıyarak)” (= *mīskīn* [= *məşkən*]); a., *tertlense süret ırlēhne kuraymašt!* [*a. tertlenze süret iřlêçne kuraĵmašt!*] “Zavallı(lar), dertlenip duruyor (onun) rahmetini göremiyorlar!”.

Paasonen'de:

aštar-, Sp. id. lovakkal csépelni | mit pferden dreschen, «шишковать»; *avân* v. *tīřê aštarat!* (1950, s. 8).

Türk Dil Kurumu çevirisinde:

aştar-, *Sp. id. atlarla harman dövmek*; *avən yahut tırə aştarat*, (1950, s. 7).

Yeni yayında:

aştar- [**aştar-**], *Sp. ay. “atlarla harman dövmek”*; *avîn [avên] veya tırî aştarat’ [tîrê aştarat’]* “Atlarla ekin demeti veya ekin dövmek.”

Bazı durumlarda sözlüğün Türk Dil Kurumu yayınında bu örneklerin anlamlarının hatalı çevrildiği görülmektedir:

Paasonen’de:

kəreGe ünnepi asztal, ünnepi alkalommal dúsan terített asztal | festlicher tisch, reichlich beladener tisch an einem gastmal; vö. Mark. XII, 39.; *pi.DžəGər juχat’, kəreGər tultat’* hordótok folyik, ünnepi asztaltok telik; *kəreGe χuššine larâr* üljetek az ünnepi asztalhoz! [krm. csagR. *körägä* ein gefäss, aus dem man den wein nimmt; eine bank, auf die man während des mahles die langhalsigen weinkrüge stellt; (krm.) schale; vö. ZENK. 770]. (1908, s. 64).

Türk Dil Kurumu çevirisinde:

kərege zengin sofrası, ziyaret sofrası; *bak Mark . XII, 39.. piçəğər yəhat’, kəreğər təlat’ fiçınız akıyor, bayram sofrası doluyor*; *kəreğə həşşine lərər bayram sofrasına oturmaz!* [Çag. R. *körege şarap kâsesi, yemek zamanında üzerine şarap kâseleri konan iskemle*; Krm. R. *körege bardak*; *bak. Zenk. 770.*]. (1950)

Yeni yayında:

kireke [**kəreGə**] “bayram sofrası, bayram münasebetiyle zengin bir biçimde kurulmuş sofrası, misafir ağırlamada zengin yüklü sofrası”; *krş. Mark. XII, 39.; piçikîr yuhat’, kirekîr tultat’ [pi.DžəGər juχat’, kəreGər tultat’]* “fiçınız akıyor, bayram sofranız doluyor”, *kireke huşşine larîr [kəreGe χuššine larâr]* “bayram sofrasına oturun!” (Krm. ÇağR. *körege [körägä]* “şarap almak için kap; yemek sırasında uzun boyunlu şarap testilerinin konulduğu tabure”; (Krm.) “kâse, kadeh”; *krş. Zenk. 770.*)

Yukarıdaki *kireke huşşine larîr [kəreGe χuššine larâr]* örnek cümlesi için Paasonen, “üljetek az ünnepi asztalhoz!” anlamını vermiştir. Ancak Türk Dil Kurumu yayınında bu cümle “bayram sofrasına oturmaz!” olarak çevrilmiştir. Halbuki olması gereken çeviri “bayram sofrasına oturun!” olmalıdır.

2.6. Sözcüklerin Etimolojileri

Paasonen, sözlüğünde çoğu sözcük için etimolojik açıklamalara yer vermiştir. Az da olsa etimolojisini vermediği sözcükler de bulunmaktadır. Ayrıca bilindiği gibi Paasonen’in sözlüğü oldukça eski tarihli (1908) bir sözlüktür. Bu nedenle daha sonraki yıllarda etimoloji ile uğraşan başka araştırmacılar tarafından yeni etimolojik açıklamalar da yapılmıştır. Çalışmamızda Paasonen’in etimolojisini vermediği sözcüklerin köken bilgisi açıklamaları da tarafımızca ek olarak verilecektir. Örneğin:

aj, *Szp. id. alj | das untere, das unten befindliche; šər ajne a föld alá, šər ajən.Dže a föld alatt, šər ajən.Džen a föld alul; pirən ajra alattunk.* (1908, s. 1).

Paasonen yukarıdaki sözcüğün etimolojisine yer vermemiştir. Ancak daha sonraki yıllarda yapılan yayınlarda bu sözcüğün etimolojisine dair açıklamalar bulunmaktadır. Örneğin Räsänen, bu sözcük için bir **äj* kökü tasarlamış ve bu sözcüğün Tunguzca denkleğinin *eje* “alt kısım; akıntı” olduğunu belirtmiştir (1969, s. 38a). Yeni yayında bunların gösterilmesi okuyucu için faydalı olacaktır.

Sonuç

Her ne kadar yayımlanışının üzerinden bir asır geçmiş olsa da Heikki Paasonen'in *Csuvas Szójegyzék* adlı sözlüğü bugün de önemini korumaktadır. Bunun sebebi verdiği etimolojilerle, folklorik açıklamalarla ve bilmece, atasözü, dua metni, büyü metni, halk şarkısı gibi folklor ürünlerinden örneklerle bu sözlüğün çok yönlü bir eser olmasıdır. Bu sözlük, Türk Dil Kurumu tarafından 1950 yılında Türkçeye çevrilmiş olsa da birtakım eksiklik ve hatalar sebebiyle bu çeviri kullanışlı değildir. Bunun en büyük sebebi sözlüğün orijinalinde ve Türk Dil Kurumu tarafından yapılan çevirisindeki çeviri yazı sistemidir. Paasonen, çeviri yazı sistemi olarak hâlihazırda Çuvaşça sözlüklerdeki gibi Kiril temelli Çuvaş alfabesi yerine *Finnische-Ugrische Forschungen* adlı derginin çeviri yazı sistemini kullanmıştır. Bu çeviri yazı sistemi Latin temelli ve ek olarak Yunan alfabesinden karakterler de içeren bir çeviri yazı sistemidir. Dolayısıyla sözlüğün orijinalinden de Türk Dil Kurumu tarafından yapılan çevirisinden de Çuvaşça sözcüklerin standart biçimlerinin tespiti oldukça güçtür. Bu durum sözlüğün, Türk Dil Kurumu çevirisini kullanan araştırmacıların çalışmalarından açıkça görülmektedir. Bu nedenle yeni bir yayının bu soruna çözüm getirmesi beklenmektedir. Makalede söz ettiğimiz gibi hazırlamakta olduğumuz yeni yayında sözcüklerin çeviri yazımı, standart Çuvaşça biçimlere göre yapılmaktadır. Böylece çalışmadan ifade etmek isteyenlerin sözcüklerin doğru biçimlerine ulaşabileceklerdir. Sözlüğün orijinali ve Türk Dil Kurumu tarafından yapılan çevirisinde karşılaşılan bir diğer sorun sözlüğün kendisinden kaynaklanan eksiklikler ve yazım hatalarıdır. Bunların bir kısmı Türk Dil Kurumu çevirisinde düzenlenmiş olsa da bir kısmı olduğu gibi bırakılmıştır. Yeni yayının bu tür durumlara da çözüm bulması beklenir. Sözlüğün yeni yayını hazırlarken bu tip durumlara da dikkat etmekteyiz. Kısaltmalar konusunda da Türk Dil Kurumu çevirisinde sözlüğün aslına bağlı kalınarak sadece Paasonen'in sözlüğün başında verdiği kısaltmalar yayına alınmıştır. Oysa sözlükte çok fazla kısaltma bulunmaktadır. Yeni yayının bu kısaltmaların tamamını açıklayıcı bir biçimde sunması gerekir. Aksi takdirde bazı kısaltmaların ne anlama geldiğinin tespit edilmesi için ek okuma ve araştırma yapılması gerekmektedir. Yeni bir yayının bu kısaltmaları eksiksiz bir biçimde eserin başında okuyucuya sunması beklenir. Bu nedenle yeni yayında, sözlükte kullanılan bütün kısaltmalar tespit edilerek açıklamaları ile verdik. Sözcüklerin anlamlarının çevirisi noktasında ise yeni yayının bu anlamları, hem Macarca hem de Almanca biçimleri dikkate alarak eksiksiz biçimde vermesi gerekir. Türk Dil Kurumu çevirisinde bunlar genellikle ya sadece Almanca ya da Macarca dikkate alınarak yapıldığından birtakım eksiklikler meydana gelmiştir. Ayrıca hatalı anlamlandırmalar da mevcuttur. Yeni yayının sözcüklerin anlamını hem eksiksiz hem de hatasız vermesi beklenir. Bu nedenle biz yeni yayında hem Almanca hem Macarca kısımları dikkate alarak eksiksiz bir anlam vermeye çalıştık. Yine sözcükler için verilen örnek cümle ve yapılardan bazıları da Paasonen'de verilmemiştir. Türk Dil Kurumu çevirisinde bunların bir kısmı eklense de bir kısmı eksiz bırakılmıştır. Yeni yayında ise bunların tümünü eklemekteyiz. Bu doğrultuda hazırlamaya başladığımız *Heikki Paasonen'in Csuvas Szójegyzék Adlı Sözlüğünün Yeni Bir Yayını* adlı çalışmamızın tamamlanması ile Türkiye'de de bu sözlük daha kolay kullanılabilir duruma gelecektir.

Kaynakça

Bayram, Bülent (2019). Çuvaş Türkçesinin sözlükleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 47, 35-76.

- Güzel, Sinan (2019). *Heikki Paasonen ve Çuvaşça masal derlemeleri*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Paasonen, Heikki (1907a). Csuvas szójegyzék. *Nyelvtudományi Közlemények*, 37 (1-2. füzet.-melléklet), 1-48.
- Paasonen, Heikki (1907b). Csuvas szójegyzék. *Nyelvtudományi Közlemények*, 37 (3. füzet.-melléklet), 49-96.
- Paasonen, Heikki (1907c). Csuvas szójegyzék. *Nyelvtudományi Közlemények*, 37 (4. füzet.-melléklet), 97-144.
- Paasonen, Heikki (1908a). Csuvas szójegyzék. *Nyelvtudományi Közlemények*, 38 (1-2. füzet.-melléklet), 145-192.
- Paasonen, Heikki (1908b). Csuvas szójegyzék. *Nyelvtudományi Közlemények*, 38 (3. füzet.-melléklet), 193-244.
- Paasonen, Heikki (1908c). *Csuvas szójegyzék*. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása.
- Paasonen, Heikki (1950). *Çuvaş sözlüğü* (çev. Türk Dil Kurumu-Kolektif). İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- Paasonen, Heikki (1974). *Tschuwaschisches wörterverzeichnis* (tıpkıbasım A. Róna-Tas). Szeged: Studia Uralo-Altaica.
- Räsänen, Martti (1969). Versuch eines etymologischen wörterbuchs der Türksprachen. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Róna-Tas, András (1974). Einleitung. *Tschuwaschisches wörterverzeichnis* (tıpkıbasım A. Róna-Tas). Szeged: Studia Uralo-Altaica.
- Setälä, Eemil Nestor (1901). Über die transskription der finnisch-ugrischen sprachen. Historik und vorschläg. *Finnische-Ugrische Forschungen I* (Heft I), 15-52.
- Türk Dil Kurumu (1937). T.D.K.'nun 1934-1936 çalışmaları üzerine Genel Sekreterliği raporu. 3. *Türk Dil Kurultayı, 1936 : tezler, müzakere, zabıtlar*, 8-29.
- Yılmaz, Emine (1999). Çuvaşça sözlükler. *Kebikeç*. 131-134.
- Yılmaz, Emine (2004). Türkiye Türkolojisinde Çuvaşça araştırmalarının sorunları. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*. 3231-3248.